

AKROPOLIIN JUURELLA
SUOMEN ATEENAN-INSTITUUTTI
1984–2004

Toimittanut Leena Pietilä-Castrén

HELSINKI 2004

Kuvien toimitus Mats Selenius ja Esko Tikkala.
Valokuvat J. Gazetas ja instituutin henkilökunta, ellei toisin mainita. Kaikkien kuvien ottajaa
ei ole voitu selvittää.

© Suomen Ateenan-instituutin säätiö – Stiftelsen för Finlands Atheninstitut, Helsinki 2004

ISSN 1237-2684
ISBN 951-98806-4-X

Ekenäs Tryckeri Ab – Tammissaaren Kirjapaino Oy, Tammissaari 2004

Sisällys

LAURI SAXÉN	Alkusanat	7
ANTTI ARJAVA	Suomen Ateenan-instituutin vaiheet	9
LEENA PIETILÄ-CASTRÉN	Suomen Ateenan-instituutin toimipaikat	51

Instituutin julkaisusarja

PAAVO CASTRÉN	Ateena herulihyökkäyksen jälkeen	81
BJÖRN FORSÉN	Pnyks-kukkula Ateenan historiassa	83
PETRA PAKKANEN	Varhais hellenistinen uskonto	84
BJÖRN FORSÉN	Kreikkalaiset votiivilahjat	86
ARJA KARIVIERI	Ateenan lampputeollisuus	87
JAAKKO FRÖSÉN	Varhais hellenistinen Ateena	89
OLLI SALOMIES	Kreikkalainen itä roomalaisajalla	91
MARJAANA VESTERINEN	Kirjoituksia kielihistoriasta ja esittävästä taiteesta	92
LEENA PIETILÄ-CASTRÉN	Itäinen Välimeri 500-luvulla	94

Tutkimushankkeet

GUNNAR AF HÄLLSTRÖM	Tutkimuksia Pseudo-Dionysios Areiopagilaisesta	96
KIRSTI SIMONSUURI	Kreikkalaisten myyttien tulkitseminen	97
JARI PAKKANEN	Stratoksen Zeun temppelin rekonstruktio	98
PETRA PAKKANEN	A.M. Myhrberg ja Pohjolan filhellenismi	100
ARJA KARIVIERI	Paliambelan varhaiskristillisen kirkon kaivausprojekti 1999–2004	102
LEENA PIETILÄ-CASTRÉN	Heroonit myöhäisklassisella ja hellenistisellä ajalla	104
ERKKI SIRONEN	Attikan roomalaisaikainen kivirunous	106
MARIA MARTZOUKOU	Suomi-kuva kreikkalaislehdissä talvella 1939–1940	108
BJÖRN FORSÉN	Thesprotian tutkimushanke Luoteis-Kreikassa	109
PETRA PAKKANEN	H. Schliemann Pohjolassa ja Baltian maissa	112

Henkilöhakemisto		115
------------------	--	-----

Suomen Ateenan-instituutin vaiheet

Antti Arjava

Kaksikymmentä vuotta on instituutioiden elämässä lyhyt aika, mutta historiaa kirjoitettaessa se ei ole. Nuorimmat yliopistoon tulevat opiskelijat ovat syntyneet Suomen Ateenan-instituutin perustamisen jälkeen. Ja vaikka monet henkilöt ovat olleet mukana instituutin vaiheissa lähes alusta alkaen, kukaan ei enää pysty muistin varasta kuvaamaan, miten ja milloin ajatus instituutista syntyi ja miten sitä kehiteltiin. Instituutin keskeisin perustaja, arkkiaatri Nils Oker-Blom, ei ehtinyt laatia muistelmiaan, ja eräät muutkin ovat jo kuolleet. Kuten ruhtinas von Metternichin tunnettu sanonta kuuluu: ”Niillä jotka tekevät historiaa, ei ole aikaa kirjoittaa sitä.” Kaiken kaikkiaan instituutin synty on kuitenkin pääpiirteissään hahmotettavissa. Se on tämän kirjoituksen tärkein tavoite. Sen lisäksi esittelen lyhyesti instituutin kehittymistä ensimmäisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Tuosta kertomuksesta ilmenee ainakin se, kuinka instituutti on toteuttanut ne toiveet, joita sen perustajat aikanaan elättivät.

Lähteet

Suomen Ateenan-instituutin säätiön arkistossa ovat tallella lokakuusta 1982 lähtien todennäköisesti kaikki ne instituuttiin liittyvät kirjalliset dokumentit, joiden on haluttu jäävän jälkimaailmalle. Sen lisäksi on olemassa enemmän tai vähemmän yksityistä kirjeenvaihtoa. Julkaistuissa muistelmissa instituutti on toistaiseksi vilahtanut vain ohimennen – runsaasti muistitietoa on eri tahoilla kirjaamatta. Valtioneuvoston arkistossa ei ole opetusministeriön osalta sellaisia dokumentteja, joita ei olisi myös säätiön hallussa. Eräitä hyödyllisiä asiakirjoja olen kuitenkin saanut suoraan ministeriöstä, jossa ne ovat säilyneet epävirallisissa mapeissa. Ateenassa säilytettävää instituutin kirjeenvaihtoa on käynyt läpi dosentti Leena Pietilä-Castrén. Kevästä 1984 kevääseen 1985 olen voinut käyttää hyväkseni professori Paavo Castrénin päiväkirjastaan laatimaa erittäin seikkaperäistä koostetta. Alkukeväästä 1985 vuoden 1996 loppuun olen ollut itse tapahtumissa mukana.

Ongelmallisin tutkimuksen kannalta on aika ennen vuoden 1982 syksyä, koska kirjallinen aineisto puuttuu kokonaan. Olen kuitenkin voinut haastatella rouva Constance Oker-Blomia, filosofian tohtori Göran Schildtiä, suurlähettiläs Eva-Christina Mäkeläistä, professori Paavo Hohtia ja monia muita alkuvaiheissa hankkeeseen liittyneitä henkilöitä. Nils Oker-Blomin tapaamisia olen rekonstruoinut Helsingin yliopiston rehtorin ajanvarauskirjoista 1980–83. Myös useat opetusministeriön silloiset virkamiehet ovat kertoneet vaikutelmiaan instituutin varhaisvaiheista. Pääsääntöisesti kuitenkin vain sellaiset keskustelut ovat referoitavissa ja ajoitettavissa, joista joku on tehnyt kirjallisia muistiinpanoja. Tässä suhteessa arvokkaimmat lähteet ovatkin olleet professori Castrén ja suurlähettiläs Mäkeläinen.

Ajatus Suomen instituutista Ateenassa

Suomalainen tutkimusinstituutti Ateenassa tuntuu 2000-luvun alussa itsestään selvältä ajatukselta, onhan Suomella jo instituutteja ympäri maailmaa. Kaksikymmentä vuotta sitten tilanne oli kuitenkin aivan toinen. Ainoastaan Roomassa oli suomalaisilla pysyvä tukikohta, Villa Lante: se oli vajaan kolmenkymmenen vuoden ikäinen, siis vähän vanhempi kuin Ateenan-instituutti nyt. Ateenassa taas oli ulkomaisia arkeologisia instituutteja siinä vaiheessa vasta kaksitoista, lähinnä suurilla valtioilla. Niistä ensimmäinen, Ranskan koulu, oli perustettu vuonna 1846 ja Ruotsin instituutti 1948. Muilla pohjoismailla ei ollut Ateenassa tieteellistä edustusta. Suomella oli Ateenassa ollut suurlähettiläs vasta vuodesta 1977, sitä ennen suhteet juntan hallitsemaan maahan hoidettiin Beogradista käsin.

Tuossa vaiheessa suomalaiset antiikintutkijat eivät osanneet edes kuvitella omaa instituuttia Kreikkaan. Kreikkaan kohdistuva tieteellinen työ tarkoitti käytännössä klassillista filologiaa eli muinaiskreikan kielen, kulttuurin ja kirjallisuuden tutkimusta. Sitä tehtiin Suomen tai muiden maiden kirjastoissa, jotka olivatkin yleensä selvästi paremmin varustettuja kuin Kreikassa. Joitakin yksittäisiä suomalaisia tutkijoita oli käynyt Kreikassa kreikkalaisten myöntämällä stipendeillä, Ruotsin instituutin avulla tai muiden yhteyksiensä kautta, mutta useimmat näistä matkoista jäivät lähinnä tieteelliseksi turismiksi. Tieteellisiä suhteita kreikkalaisiin ei ollut nimeltäkään, eikä arkeologisista kaivauksista voinut olla puhetta. Muilla tieteenaloilla Kreikka tuskin esiintyi lainkaan tutkimuskohteena. Nykykreikkaa opetettiin Helsingin yliopistossa vain peruskurssin tasolla.

Tällaisessa tieteellisessä tyhjiössä Suomen Kuvalehti julkaisi lokakuun 8. päivänä 1982 Helsingin yliopiston rehtorin Nils Oker-Blomin sivun mittaisen puheenvuoron otsikolla "Suomelle oma Kreikan-instituutti" (SK 41/1982). Siinä virologian

Kansleri Nils Oker-Blom

professori Oker-Blom vertasi tekniikan ja lääketieteen edistysaskelia humanistisen kulttuurin pitkään linjaan ja ehdotti pysyvän suomalaisen instituutin perustamista Ateenaan. Sen tehtävä olisi suhteellisen pienin voimin tukea Kreikkaan saapuvia tutkijoita ja opiskelijoita.

Vaikka tätä kirjoitusta Suomen Kuvalehdessä on myöhemmin siteerattu instituutin syntysanoina, Nils Oker-Blom ei tietenkään olisi julkaissut ajatustaan ilman, että sitä oli jo etukäteen valmisteltu. Siitä kertoo jo pelkästään se, että neljä päivää lehden ilmestymisen jälkeen eli 12.10.1982 Helsingin yliopistolla järjestettiin "kokous Suomen Ateenan Instituutin aikaansaamiseksi". Puheenjohtajana toimi rehtori Oker-Blom ja sihteerinä dosentti Paavo Hohti Suomen Kulttuurirahastosta. Läsä olivat professorit Patrick Bruun,

Maarit Kaimio, Henrik Lilius, Pekka Suvanto, Holger Thesleff, Rolf Westman ja Henrik Zilliacus, dosentit Jaakko Frösén, Päivi Setälä, Ari Siiriäinen ja Kirsti Simonsuuri sekä kansliapäällikkö Jaakko Numminen, fil. tri Göran Schildt ja pankinjohtaja Levi Ulfvens. Eräät muut olivat estyneet saapumasta. Puheenjohtaja ”selosti taustaa ja lähtökohtia hankkeelle perustaa Ateenaan Suomen Instituutti sekä asiasta käytyjä keskusteluja”. Sen jälkeen Göran Schildt ”selosti Kreikassa käymiään neuvotteluja konsuli Lazarakisen ja suurlähettiläs Eva-Christina Mäkeläisen kanssa”.

Siitä mitä oli tapahtunut ennen tätä kokousta, ei säätiön arkistossa eikä ilmeisesti muuallakaan ole juuri dokumentteja. Nils Oker-Blom on myöhemmissä puheissaan maininnut, että ajatus syntyi 1980-luvun alussa pääkonsuli Constantin Lazarakisen käydessä Helsingin yliopistolla. Tämän vahvistaa myös rouva Oker-Blom. Lazarakis, pitkäaikainen Suomen ja suomalaisten ystävä, oli syksyllä 1979 lahjoittanut yliopistolle pääoman käytettäväksi stipendeihin Kreikassa harjoitettavia opintoja varten. Hän tapasi Oker-Blomin Helsingissä ainakin 4.9.1980 ja 9.4.1981, luultavasti myös 26.5.1982. Oker-Blomin tarkoittama vierailu on ilmeisesti ollut näistä ensimmäinen, sillä Jaakko Frösén muistaa hänen vihjaisseen epäsuorasti instituutti-hankkeeseen pienen konsistorin kokouksessa jo 17.12.1980.

Oker-Blom oli todennut, että Kreikkaan Lazarakisin stipendillä lähtevä opiskelija tai nuori tutkija jäi täysin vaille sitä tukea, minkä Villa Lante Italiassa tarjosi. Hän viittasi myöhemmin useissa yhteyksissä Ateenan-instituuttiin omana ajatuksenaan, eikä ole mitään syytä epäillä, että hän olisi liioitellut osuuttaan. Ensimmäisiä henkilöitä, joiden kanssa hän keskusteli asiasta, olivat akateemikko Georg Henrik von Wright, Kreikassa osittain asuva kirjailija Göran Schildt sekä professori Henrik Zilliacus, joka oli muutamaa vuotta aiemmin jäänyt eläkkeelle Kreikan kielen ja kirjallisuuden professorin virasta. Kaikki olivat, sattumaa tai ei, ruotsinkielisiä. Näistä erityisesti Göran Schildt tunsi asian omakseen, sillä se vastasi hänen omia toiveitaan. Suurlähettiläs Mäkeläisen muistiinpanoista löytyykin merkintä, että Schildt oli keväällä 1981 hänen luonaan lounaalla Ateenassa heittänyt esiin ajatuksen instituutin perustamisesta. Mäkeläinen oli pitänyt sitä hyvänä ajatuksena mutta työläänä toteuttaa. On hyvin mahdollista, että Schildt ja Oker-Blom olivat kumpikin tahoillaan suunnitelleet samaa asiaa. Schildt ei itse pysty jälkikäteen muistamaan, missä vaiheessa hän kytkeytyi mukaan Oker-Blomin ideoimaan hankkeeseen. Georg Henrik von Wright mainitsee muistelmissaan, että ajatus olisi ensimmäisen kerran otettu esille Nils Oker-Blomin ja Göran Schildtin välillä hänen kotonaan järjestetyillä päivällisillä (*Mitt liv som jag minns det*, 231), mutta tätä tietoa ei voi enää varmistaa. Schildt muistelee, että asiasta olisi laajemmassa piirissä puhuttu erällä rouva Helene

Pääkonsuli Constantin Lazarakis.

Björkenheimin päivällisillä. Von Wright ei ollut instituutin perustamisessa muuten aktiivinen, ja myös Henrik Zilliacus vetäytyi varhaisessa vaiheessa asian suunnittelusta.

On silmiinpistävää, että suomalaiset antiikintutkijat eivät olleet alkuun lainkaan innostuneita instituutin perustamisesta. Esimerkiksi kreikkalaisen filologian henkilökohtainen professori Holger Thesleff, joka lähes ainoana suomalaisena tutkijana ylläpiti 1970-luvulla tieteellisiä yhteyksiä Kreikkaan, suhtautui siihen hyvin varauksellisesti. Hänen mielestään Kreikan-suhteet olisi taloudellisemmin hoidettu Villa Lanten kautta. Muutkin klassilliset filologit pitivät hanketta ensin epärealistisena. Yliopistolla pelättiin ennen kaikkea, että uusi instituutti kilpailisi Villa Lanten kanssa valtion rahoituksesta, varsinkin kun kansanedustaja Sinikka Karhuvaara oli varoittanut siitä Villa Lanten valtuuskunnan kokouksessa. Ensimmäisenä Oker-Blom sai elokuussa 1982 mukaan Suomen Kulttuurirahaston asiamiehen, klassillisen filologian dosentin Paavo Hohdin. Vasta myöhemmin syksyllä 1982 tutkijat lähtivät laajalla rintamalla ajamaan instituutin asiaa. Koska Nils Oker-Blomin vastustamaton persoonallisuus oli instituutin eteenpäin vievä voima vuosikausien ajan, voi olla, että ilman häntä toive olisikin ollut epärealistinen.

Säätiön perustaminen

Hankkeesta kerrottiin ilmeisesti ensimmäisen kerran julkisuudessa 27.8.1982 Hufvudstadsbladetin etusivulla. Artikkelissa todettiin, että "Ateenan Villa Lantea" suunnitteli nelihenkinen työryhmä, johon kuuluivat Nils Oker-Blom, Eva-Christina Mäkeläinen, Göran Schildt ja Paavo Hohti. Asiantuntevassa jutussa mainittiin myös Lazarakisin stipendi, antiikintutkijoiden epäilykset ja suunnitelmien monet avoimet kohdat. Erityisesti korostettiin, ettei tavoitteena ollut Villa Lanten tasoinen arkkitehtoninen ympäristö vaan hyvin vaatimaton tukikohta.

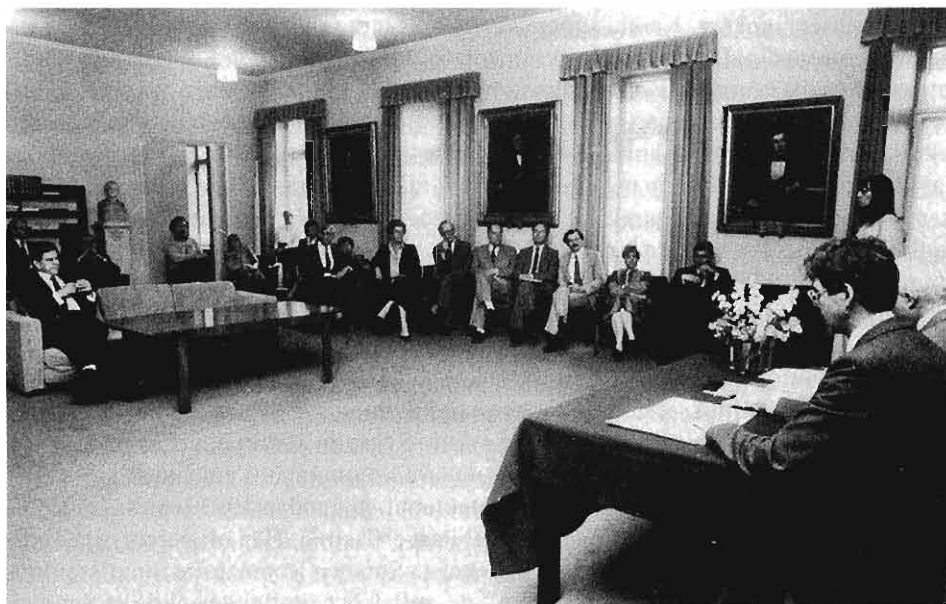
Pääosin tämän artikkelin sekä Eva-Christina Mäkeläisen raportoinnin perusteella opetusministeriön silloinen kulttuuriasianneuvos Matti Gustafson laati 4.10.1982 ministeriön sisäiseen käyttöön lyhyen muistion. Siinä todettiin hankkeen peruslähtökohdat ja mainittiin, että oli "ehdotettu suunnitellun instituutin hallinnollista sijoittamista Säätiö Institutum Romanum Finlandiaen (Villa Lanten) yhteyteen ja/tai alaisuuteen". Villa Lanten päättäjien kantaa ehdotukseen ei tiedetty. Gustafson kirjasi myös, ettei asia ollut muuten ollut esillä opetusministeriössä. Pian se kuitenkin oli, sillä muistio laadittiin Nils Oker-Blomin ja kulttuuriministeri Kaarina Suonion tapaamista varten 8.10.1982. Kyseessä oli siis sama päivä, jolloin Oker-Blomin kirjoitus ilmestyi Suomen Kuvalehdessä.

Tämä lienee ollut ensimmäinen virallinen keskustelu ministeriössä, vaikka Oker-Blom epäilemättä oli esitellyt hanketta kulttuuriministerille jossain muodossa jo aiemminkin. Edellä mainittu instituutin perustamista valmisteleva kokous neljä päivää myöhemmin 12.10.1982 totesi, että "instituutti pitäisi perustaa yksityisin varoin sille muodostettavan säätiön avulla" ja että "kun instituutti on osoittanut toimivuutensa, voi se saada rahoitusta opetusministeriöltä". Osanottajilla oli varmaan syytä uskoa tämän kirjatun toiveen toteutuvan, koska opetusministeriön kansliapäällikkö Jaakko Numminen osallistui osan aikaa tilaisuuteen. Kokous asetti työryhmän suunnittelemaan instituutin ja säätiön perustamista. Työryhmään kuuluivat Paavo Hohti, Maarit Kaimio, Henrik Lilius, Nils Oker-Blom ja Göran Schildt.

Tämän jälkeen asiat etenivät erittäin ripeästi. Kolmen päivän kuluttua lähetettiin ensimmäinen rahanpyyntökirje. Kahta viikkoa myöhemmin työryhmä hyväksyi jo luonnoksen säätiön säännöiksi ja lähetti sen oikeusministeriöön esitarkastusta varten. Samalla pohdittiin instituutin toimitiloja, säätiön rahoitusta ja hallituksen kokoonpanoa. Työryhmän sihteerinä toimi koko ajan Hohti. Valmistelu jatkui talven aikana, ja maaliskuussa 1983 alettiin kerätä vaadittavaa 120 000 markan peruspääomaa. Riittävät lupaukset lahjoituksista saatiin ilmeisesti huhtikuun puoliväliin mennessä, koska säätiön perustavan kokouksen kutsu on allekirjoitettu 22.4.1983. Työryhmä oli siis toteuttanut tehtävänsä puolessa vuodessa.

Suomen Ateenan-instituutin säätiön säätäjät eli peruspääoman luovuttajat

Amer-yhtymä Oy	5 000 mk
Helsingin yliopisto	20 000 mk
Kansallis-Osake-Pankki	10 000 mk
Oulun yliopiston tukisäätiö	5 000 mk
Stiftelsen för Åbo Akademi	20 000 mk
Suomen Kulttuurirahasto	20 000 mk
Suomen Yhdyspankki Oy	10 000 mk
Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankki	10 000 mk
W. Thuring Stiftelse	10 000 mk
Turun Yliopistosäätiö	10 000 mk

Suomen Ateenan-instituutin säätiön perustavaan kokoukseen osallistuivat: Georg Henrik von Wright, Paavo Hohti, Nils Oker-Blom, Kerkko Keinonen, Päivi Setälä, Patricia Seppälä, Henrik Zilliacus, Göran Bärlund, Henrik Nybergh, Sixten Ringbom, Aune Jääskinen, Christina Walli, Kai Otto Donner, Holger Thesleff, Henrik Lilius, Raimo Heino, John Lagström, Lars Pettersson, Marianne Schouman-Lönnqvist, Paavo Castrén, Kalevi Pöykkö, Iiro Kajanto, Rolf Westman, Kirsti Simonsuuri, Jaakko Frösén, Maarit Kaimio, Jussi Korhonen. (Kuva Yliopisto-lehti 27.5.1983, no 20, s. 8.)

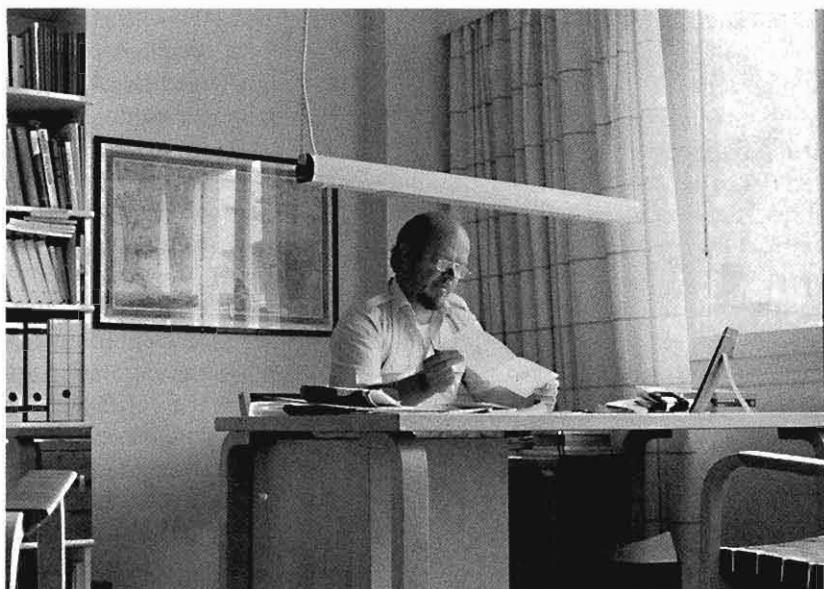
Säätiön perustavaan kokoukseen kutsuttiin viitisenkymmentä tieteen, taiteen ja taouselämän edustajaa, joista paikalla oli 27. Lisäksi pääkonsuli Lazarakis, suurlähettiläs Mäkeläinen ja tri Schildt lähettivät Kreikasta tukensa säätiön perustamiselle. Kokous pidettiin 11. toukokuuta 1983 Helsingin yliopiston opettajien lehtihuoneessa. Sen avasi Nils Oker-Blom, mutta puheenjohtajana toimi Georg Henrik von Wright ja sihteerinä Paavo Hohti. Kokous hyväksyi valmistellut säännöt sekä säätiön ensimmäisen hallituksen, minkä jälkeen lahjoitajien edustajat allekirjoittivat säädekirjan.

Vaikka kokouksen valitsema hallitus ryhtyi välittömästi kesäkuun alussa työhönsä väliaikaisena hallituksena, historian pyörä hidastui nyt säätiön ratissa, kunnes tarvittavat muodollisuudet oikeusministeriössä oli hoidettu. Hallituksen virallinen järjestäytymiskokous pidettiin runsasta vuotta myöhemmin 10.9.1984. Hallitus valitsi puheenjohtajakseen kansleri Oker-Blomin sekä varapuheenjohtajaksi Kreikan kielen ja kirjallisuuden professorin Maarit Kaimion, jotka olivat johtaneet jo väliaikaista hallitusta. Samassa yhteydessä nimitettiin pääkonsuli Lazarakis säätiön kunniapuheenjohtajaksi. Suomen Ateenan Instituutin Säätiö merkittiin säätiörekisteriin 18. lokakuuta 1984. Tuolloin tapahtumien painopiste oli jo siirtynyt Ateenaan.

Instituutin pystyttäminen 1984–1985

Säätiön rekisteröimistoimet Suomessa olivat vain suuren operaation sivujuonne, sillä samaan aikaan valmisteltiin koko ajan itse instituutin perustamista. Jo marraskuussa 1982 suurlähettiläs Mäkeläinen oli yhteydessä pääkonsuli Lazarakisiin, joka vahvisti sekä hänelle että kirjeitse Oker-Blomille voivansa maksaa tulevan instituutitirakennuksen vuokran. Kaikki suomalaiset kokivat tuon lupauksen ratkaisevaksi askeleeksi eteenpäin. Lazarakisin maksama vuosittainen avustus jatkui instituutin kolme ensimmäistä toimintavuotta kattaen hyvin kaikki huoneistosta aiheutuvat kulut, jopa ylikin. Vaikka summa (noin 25 000 mk/v) ei ollutkaan vuosina 1985–86 kuin alle 10 prosenttia säätiön kokonaismenoista, se oli ensimmäinen konkreettinen pohja, jonka varaan instituuttia uskallettiin lähteä rakentamaan. Tämän suuren symbolisen merkityksen takia Lazarakisin asema yhtenä instituutin perustajista on ansaittu, vaikka hän muuten ei ollut asiassa aktiivinen toimija. Vuoden 1987 jälkeen hänen taloudellinen liikkumavaransa kapeni, kun hän luopui yrityksensä johdosta, eikä hän pystynyt enää tukemaan instituuttia entiseen tapaan. Lazarakis kuoli marraskuussa 1991.

Instituutin ensimmäisen johtajan henkilöstä keskusteltiin tietenkin heti alusta lähtien säätiön hallituksessa. Oker-Blom olisi alun perin toivonut tehtävään Paavo Hohtia, mutta tämä kieltäytyi useistakin syistä. Syksyllä 1983 pohdittiin myös väliaikaisen johtajan valitsemista alkuvuodesta 1984 muutaman kuukauden ajaksi perustamaan instituuttia. Tämä ei koskaan toteutunut, ja vuoden 1983 lopulla johtajaksi pyydettiin klassillisen filologian dosentti Paavo Castrén. Hän oli perehtynyt antiikin esineelliseen kulttuuriin ja saanut kokemusta Suomen Rooman-instituutissa. Varsinaista kyrkentää Kreikkaan hänellä ei ollut – sellaisia väitelleitä henkilöitä Suomen tiedemaailmassa ei tuolloin voinutkaan juuri löytää. Valinta osoittautui onnistuneeksi, sillä uuden laitoksen perustaminen Kreikan kaltaiseen maahan vaati poikkeuksellista kykyä luoda ja ylläpitää suhteita. Castrén kävi ensimmäisen kerran Ateenassa viikon matkalla toukokuussa 1984, mutta varsinaisesti hänen työsuhteensa alkoi saman vuoden syyskuussa. Johtajan palkkaus rahoitettiin tässä vaiheessa Suomen Aka-

Instituutin ensimmäinen johtaja Paavo Castrén. (Valok. Heikki Säynevirta)

temian myöntämällä henkilökohtaisella tutkimusmäärärahalta, johon säätiö maksoi pientä lisää, jotta palkkaus olisi samalla tasolla Rooman-instituutin kanssa.

Syksyn 1983 ja kesän 1984 aikana instituutin perustamista Ateenassa valmisti ensi sijassa suurlähettiläs Mäkeläinen. Yksi keskeisistä tehtävistä oli toimitilojen löytäminen. Mäkeläinen tiedusteli ensin tiloja Kreikan kulttuuriministeri Melina Merkourilta, mutta se ei johtanut tulokseen. Sittemmin rouva Liisa Tsagaraki palkattiin etsimään sopivaa huoneistoa. Hän auttoi myös muilla tavoin instituuttia koko vuoden 1984 ajan. Toukokuuhun mennessä oli löytynyt kaksi mahdollista huoneistoa, joista sopivampi sijaitsi Kolonakin kaupunginosassa Likavittou-kadun varrella. Paavo Castrén joutui toteamaan, että nykykreikan ääntämiskäytännön ja suomen kielen sanaston ominaispiirteiden takia suomalainen laitos ei koskaan voisi sijaita siinä osoitteessa.

Kaikeksi onneksi Castrén tapasi suurlähettilään järjestämällä lounaalla Ruotsin instituutin johtajan Robin Häggin. Tämä ehdotti huoneiston vuokraamista Akropolisin eteläpuolelta Makrijannin kaupunginosasta läheltä Ruotsin instituuttia, jotta suomalaiset voisivat aluksi käyttää Ruotsin kirjastoa ja kokoustiloja. Ruotsin instituutin sihteeri Bodil Nordström-Karidaki pani sanan kiertämään naapurustossa, ja lihakauppiaan avulla löydettiin nopeasti sopiva 149 neliömetrin huoneisto, joka vuokrattiin syyskuun alusta lähtien instituutin ensimmäiseksi toimitilaksi ja johtajan asunnoksi. Se sijaitsi osoitteessa Propileon 30 lähellä sekä Italian että Ruotsin instituuttia. Huoneisto oli erinomaisessa kunnossa, ja se sisustettiin pääosin Suomesta lahjoitetuilla huonekaluilla. Tässä olivat ratkaisevana apuna säätiön hallituksen jäsenten lisäksi Avotakan päätoimittaja Leena Nokela sekä sisustusarkkitehdit Rita ja Ahti Taskinen. Korkean tuontitullin välttämiseksi huonekalut tuotiin maahan suurlähetystön nimissä, vaikka ne eivät olleetkaan Suomen valtion omaisuutta. Ajatuksen keksijä kuitenkin ilmiantoi myöhemmin suurlähettilään asiasta, jolloin tämä joutui ikävään puhutteluun Kreikan ulkoministeriössä.

Asiamies Antti Arjava ja sihteeri Maria Martzoukou.

Paavo Castrén saapui Ateenaan perustamaan instituuttia kahden matkalaukun kanssa 9.9.1984. Johtajan ensimmäisessä toimintakertomuksessa todetaan ytimekkäästi: ”Syyskaudelle 1984 on ollut ominaista yhteyksien solmiminen, muuton järjestely, irtaimiston täydentäminen, huonekalujen kasaaminen, kodinkoneiden asentaminen ja tulevan tieteellisen toiminnan suunnittelu.” Instituutin ensimmäisiä kuukausia leimasikin hermoja repivä odottaminen, sillä Suomesta hankitut huonekalut ja kodinkoneet saapuivat monien viivytysten jälkeen perille vasta mar-

raskuun puolivälissä. Siihen asti johtaja joutui asumaan hotellissa ja suurlähettilään residenssin vierashuoneessa. Samaan aikaan hän väsymättä tapasi muiden instituutien johtajia ja kreikkalaisia viranomaisia lähes päivittäin. Rahapula vaivasi lokaan 1984 puoliväliin, jolloin Lazarakisilta saatiin ensimmäinen avustuserä. Puhelimen tilaus muutettiin lokakuun alussa kiireellisempään luokkaan opetusministeriön paperin voimalla. Se jouduttikin asiaa niin, että puhelin saatiin kytketyksi jo tammi-kuun toisella viikolla. Siihen asti Castrén soitti kaikki puhelunsa Ruotsin instituutista minuuttitaksan mukaan. Johtajan ja siivoojan lisäksi muuta henkilökuntaa instituutilla ei silloin vielä ollut, vaan johtaja sai tukea käytännön järjestelyissä lähinnä suurlähetystöltä. Vakituinen puolipäiväinen sihteeri palkattiin vasta helmikuussa 1985. Tehtävään tuli Suomessa opiskellut filologi Maria Martzoukou, joka on ollut instituutin jatkuvuutta ylläpitävä voima siitä lähtien.

Päästäkseen lopulta muuttamaan omiin tiloihin Castrén lokakuun lopussa lainasi huonekaluja Ruotsin instituutista. Hän raahasi raskaat sängyt muutaman korttelin matkan Propileon-kadulle ja ylös kolmanteen kerrokseen yksin. Välttääkseen silminnäkiäjiä hän sijoitti muuton pimeään iltaan, jolloin alkoi kuitenkin sataa. Historian perspektiivistä tuo kahdenkymmenen vuoden takainen hikinen muutto on jo osa instituutin tarunhoitoista syntylegendaa. Parin viikon kuluttua saapuivat huonekalut Suomesta. Osa niistä oli kuitenkin suomalaisen tapaan tee-se-itse malleja, mikä aiheutti hämmennystä muuttomiehissä. Heidän silmissään ne olivat lautoja, nauvoja ja ruuveja, joihin huonekalujen kantajat eivät koskekaan. Ylimääräisellä rahalla muutokuorma saatiin onnellisesti sisälle. Seuraavat kaksi kuukautta Castrén ruuvasi kiin-

ni huonekaluja. Se ei olisi ylipäättään onnistunut ilman lähetystöneuvos Erkki Huittisen uhrautuvaa apua.

Nils Oker-Blom vieraili Ateenassa 11.–24.9.1984 kansainvälisessä rehtorikokouksessa. Tuolloin hän neuvotteli instituutin asioista useiden kreikkalaisten ministerien ja korkeiden virkamiesten kanssa. Instituutti sai Kreikan opetusministeriöltä väliaikaisen toimiluvan 13.9.1984. Varsinaista lupaa ei voitu hakea, ennen kuin maiden välinen kulttuurisopimus oli astunut voimaan. Suomi oli ratifioinut sopimuksen tuoreeltaan keväällä 1983, mutta Kreikka ei ollut tehnyt mitään syksyyn 1984 mennessä. Viivytys oli epäilemättä luonteeltaan vain tekninen, koska kreikkalaiset ja erityisesti Pasok-puolueen hallitus suhtautuivat suomalaisiin ja instituutin perustamiseen kautta linjan myönteisesti. Suomalaisia alkoi kuitenkin syksyn kuluessa huolestuttaa instituutin avajaisten kohtalo. Asia ratkesi, kun suurlähettiläs Mäkeläinen tapasi Kreikan kulttuuriministerin veljen, kulttuurineuvos Spiros Merkouriksen, joka lupasi auttaa asiassa. Sen jälkeen ratifiointi tapahtui nopeasti, ja sopimus astui Kreikan puolelta voimaan helmikuussa 1985.

Väliaikainen toimilupa oli saatu opetusministeriöltä, mikä merkitsi, että Suomen instituutti luokiteltiin ulkomaisten koulujen joukkoon. Varsinaiset tieteelliset eli arkeologiset instituutit Kreikassa kuuluivat kuitenkin kulttuuriministeriön alaisuuteen. Koska instituutille haluttiin ehdottomasti juuri tämä status, lopullista toimilupaa haettiin kulttuuriministeriön arkeologiselta osastolta. Tämäkin vaihe aiheutti suomalaisissa tiettyä hermostuneisuutta, kunnes lupa vihdoin myönnettiin 14.5.1985 eli viikkoa ennen instituutin juhlallisia avajaisia.

Instituutin vihkiäiset

Vihkiäiset järjestettiin pääkonsuli Lazarakisin kunniaksi Pyhän Konstantinoksen päivänä 21.5.1985. Se on edelleenkin instituutin vuosijuhlapäivä, jolloin johtaja raportoi Ateenan tieteelliselle yhteisölle instituutin toiminnasta. Avajaisjuhlan järjestelyistä vastasi työryhmä, johon kuuluivat suurlähettiläs Mäkeläinen, lähetystöneuvos Huittinen ja Paavo Castrén. Heidän täydellisen yhteistyönsä ja minuuttiharjoittelunsa ansiosta avajaisviikko onnistuikin kaikkien todistusten mukaan erinomaisesti. Monien vastaanottojen ja esitelmätilaisuuksien kehystämä varsinainen vihkiäisjuhla järjestettiin Ateenan Akatemian juhlasalissa, joka oli historiansa aikana tätä ennen vain kahdesti luovutettu ulkopuolisten käyttöön, koska se edellytti kaikkien akateemikkojen yksimielisen suostumuksen. Paikalla oli runsaslukuinen joukko suomalaisia ja kreikkalaisia sekä ulkomaisia diplomaatteja ja arkeologisten instituuttien edustajia. Kansleri Oker-Blomin avauspuheen jälkeen professori Maarit Kaimio piti juhlaesitelmän kreikkalaisen tragedian ymmärtämisestä sekä metropoliitta Johannes kirkon ja valtion suhteista Bysantissa. Musiikkia esittivät professorit Arto Noras (sello) ja Tapani Valsta (piano).

Suomen hallituksen puolesta instituutin avajaispuheen piti kulttuuriministeri Gustav Björkstrand. Kreikan hallituksen edustajasta sen sijaan vallitsi jännitys viimeisiin sekunteihin asti. Kulttuuriministeri Melina Merkouri joutui jäämään pois tilaisuudesta – syyksi ilmoitettiin vatsatauti, mutta myös maan poliittinen tilanne oli lähestyvien vaalien takia hyvin kireä. Hetkeä ennen juhlan alkua saliin ilmestyi kuin taivaasta lehdistö- ja tiedotusasioista vastaava ministeri, Ateenan yliopiston rehtori Mikhalis Stathopoulos, joka ministeri Björkstrandin puheen jälkeen huomasi, ettei

Suurlähettiläs Eva-Christina Mäkeläinen ja rehtori
Mikhalis Stathopoulos.

mainitsivat myönteisesti "nuoren" ministeri Björkstrandin, "valovoimaisen" suurlähettiläs Mäkeläisen sekä "säteilevän" metropoliitta Johanneksen. Maamme ortodoksinen kirkko herätti nyt kuten myöhemminkin kreikkalaisten erityistä kiinnostusta. Suomi oli heille Kreikan tapaan pieni sinivalkoinen ortodoksinen kansa suurten ja vaarallisten naapurien keskellä, tai erään toimittajan kynää siteeraten "kreikkalaisen uskon ja ortodoksisuuden ääripiste Pohjois-Euroopan moneen kertaan jäätyneellä alueella".

Suomalaisten tiedotusvälineiden huomio oli tähän verrattuna rajoitetumpaa. Hufvudstadsbladetin silloinen nuori toimittaja Erik Wahlström kirjoitti avajaisista laajan selostuksen, jossa mm. luonnehti ministeri Björkstrandin puheeseen sisällynyttä lyhyttä kreikankielistä osuutta sanoilla "urusel grekiska". Tämä ei ministeriön mielestä ollut aivan oikeutettua, koska puhe oli edellisenä yönä (pienen alkuvastus-

paikalla ollut muita ministereitä, ja riensi korokkeelle pitämään Kreikan hallituksen puheen. Suurin osa yleisöstä tuskin huomasi hämmennystä, mutta yksi kreikkalainen sanomalehti otsikoi seuraavana päivänä raporttinsa juhlasta: "Apulaisministeri 'pelasti' tilanteen". Kreikan hallitus ei suinkaan väheksynyt instituutin perustamista sinänsä, vaan pääministeri Andreas Papandreou järjesti henkilökohtaisesti juhhalounaalle teknologia- ja tutkimusministeri Georgios Lianiksen korvaamaan pois jäänyttä kulttuuriministeri Merkouria.

Avajaisista julkaisiin Kreikan lehdistössä yli 20 artikkelia, mikä oli poikkeuksellisen hyvä lehdistöpeitto tällaiselle tilaisuudelle. Osa jutuista oli lyhyitä mainintoja avajaisista tai vastaanotoista, mutta muutamissa paneuduttiin tarkemmin instituutin toiminta-ajatukseen ja tuleviin tutkimuskohteisiin. Paikalla olleita henkilöitä lueteltiin runsaasti, mutta ehkä useimmin toimittajat

telun jälkeen) huolellisesti uudelleen käännetty instituutissa, sitä oli harjoiteltu yöllä suurlähetystön autonkuljettajan avustuksella, ja joka tapauksessa se teki kreikkalaiseen yleisöön hyvän vaikutuksen.

Avajaisten jälkeisenä päivänä professori Henrik Lilius esitelmöi vielä suomalaisesta uusklassisesta arkkitehtuurista. Vihkiäisviikon päätteeksi säätiön hallitus ja kutsuvieraat purjehtivat laivanvarustaja George Pappadakisin omistamalla ja rouva Marjatta Pappadakisin emännöimällä hyvin varustetulla huvijahdilla Samokselta ensin Patmokselle ja sitten Lerokselle. Pappadakis oli instituutin ystävä, joka ennen kuolemaansa ehti tukea sitä lähes yhtä suurella summalla kuin pääkonsuli Lazarakis. Seuraavana päivänä pidettiin hallituksen kokous Leroksella tohtori Schildtin huvilassa. Purjehdus päättyi Kosin saarelle. Mukana olijoille matka jäi mieleen.

Säätiön päättäjät

Juridisesti ja myös käytännössä Suomen Ateenan-instituutti on yhtä kuin sitä ylläpitävä säätiö. Säätiön tarkoituksena on sääntöjensä mukaan ”tukea ja edistää tieteellistä Kreikkaan liittyvää tutkimusta sekä taiteita”. Tätä tarkoitustaan se toteuttaa ”perustamalla ja ylläpitämällä Suomen Ateenan Instituuttia”. Instituutin ylin päättävä elin on siten säätiön hallitus, johon alkujaan kuului yhdeksän ja vuonna 1988 toteutetun sääntömuutoksen jälkeen kaksitoista jäsentä. Hallitus täydentää itse itsensä.

Instituutin perustamisvaiheessa kesästä 1983 kevääseen 1985 säätiön hallitus oli hyvin aktiivinen toimielin, joka kokoontui tiheään, parhaimmillaan kerran kuussa, ja osallistui aktiivisesti kaikkeen suunnitteluun. Sitten kokoukset harvenivat ja lyhenivät, erityisesti kun hallituksen jäsenmäärä oli noussut kahteentoista. Instituuti-

Säätiön hallituksen kokous Ateenassa lokakuussa 1992: Hilikka Hämäläinen, Kerkko Keinonen, Pekka Herlin, Antti Arjava, Päiviö Tommila, Nils Oker-Blom, Maarit Kaimio, Paavo Castrén, Gustaf Serlachius, Heikki Toikka, Henrik Lilius. Kuvan otti Patricia Seppälä.

tin toiminnan alkaessa asettua uomiinsa ratkaisut pyrittiin valmistelemaan niin pitkälle, että hallituksen kokousten rooli oli enemmän valvova ja toteava kuinideoiva. Asioiden valmistelussa ja juoksevien asioiden ratkaisemisessa yhä suurempi osuus oli hallituksen työvaliokunnalla. Siihen kuului puheenjohtajan, varapuheenjohtajan ja sihteerin lisäksi yhdestä kolmeen muuta jäsentä.

Instituuttia perustettaessa Suomen Rooman-instituutti toimi monin tavoin esikuvana. Päätöksentekoelementtien suhteen säätiöiden hallintomallit kuitenkin erosivat. Ateenan-instituutille ei perustettu lainkaan laajaa valtuuskuntaa, jossa eri yhteiskuntapiirit olisivat edustettuina. Sen sijaan Ateenan-instituutin hallitukseen valittiin jatkuvasti tutkijoiden lisäksi yritysjohtajia sekä muita kulttuurielämän tai hallinnon edustajia. Hallituksen jäsenen tehtävä oli riittävän vastuullinen herättääkseen kiinnostusta mutta ei liian työläs karkottaakseen raskaimman sarjan päättäjät. Tuloksena oli laajapohjainen ja arvovaltainen päätöksentekoelementti, jota tutkijoiden ja tutkimusalojen keskinäinen kilpailu ei hallinnut. Säätiön hallitus ei liene tehnyt yhtään päätöstä äänestämällä. Tätä voi joku luonnollisesti pitää myös heikkoutena.

Hallituksen virallisesti järjestäytyessä syksyllä 1984 säätiön väliaikaisen hallituksen sihteeri Paavo Hohti pyysi vapautusta tehtävästään. Suomen Kulttuurirahaston asiamiehenä hän ei halunnut olla säätiön hallituksen jäsen. Hän jäi kuitenkin työvaliokuntaan ulkopuoliseksi asiantuntijaksi. Säätiölle päätettiin nyt valita erikseen asiamies ja sihteeri. Asiamieheksi valittiin hallituksen jäsen, apulaisprofessori Christoffer Ericsson ja sihteeriksi humanististen tieteiden kandidaatti Ilari Nummi. Parin vuoden kuluessa asiamiehen tehtävä havaittiin kuitenkin tarpeettomaksi ja siitä luovuttiin. Sen jälkeen hallituksen sivutoiminen sihteeri hoiti käytännössä myös asiamiehen tehtäviä. Ilari Nummen lähtiessä Roomaan jo muutaman kuukauden kuluttua helmikuussa 1985 hänen tilalleen sihteeriksi otettiin filosofian ja kauppatieteiden ylioppilas Antti Arjava. Tämä toimi sihteerinä seuraavat kaksitoista vuotta väitellen sinä aikana tohtoriksi. Kun Arjava luopui tehtävästä vuoden 1996 lopussa, uudeksi sihteeriksi valittiin filosofian maisteri Harri Markkula. Vuoden 2005 alusta sihteeriksi on valittu filosofian maisteri Marjaana Vesterinen.

Instituutin toinen johtaja Jaakko Frösén.

Sen jälkeen hallituksen sivutoiminen sihteeri hoiti käytännössä myös asiamiehen tehtäviä. Ilari Nummen lähtiessä Roomaan jo muutaman kuukauden kuluttua helmikuussa 1985 hänen tilalleen sihteeriksi otettiin filosofian ja kauppatieteiden ylioppilas Antti Arjava. Tämä toimi sihteerinä seuraavat kaksitoista vuotta väitellen sinä aikana tohtoriksi. Kun Arjava luopui tehtävästä vuoden 1996 lopussa, uudeksi sihteeriksi valittiin filosofian maisteri Harri Markkula. Vuoden 2005 alusta sihteeriksi on valittu filosofian maisteri Marjaana Vesterinen.

Instituutin toisen

Instituutin säätiön hallituksen toinen puheenjohtaja kansleri Lauri Saxén

Instituutin säätiön hallituksen kolmas puheenjohtaja rehtori Ilkka Niiniluoto.

johtajan, dosentti Jaakko Frösénin toimikaudella 1988–92 laitoksen toiminta vakiintui. Seuraavia johtajia valittaessa säätiön hallitus aina keskusteli mahdollisuudesta julistaa tehtävä avoimesti haettavaksi, kuten Villa Lantessa oli yleensä tehty. Joka kerran päädyttiin kuitenkin siihen, että työvaliokunta keskusteli suljetussa piirissä mahdollisista ehdokkaista ja hallitus valtuutti sen jälkeen puheenjohtajan kysymään ehdokkaan suostumusta, joka aina saatiinkin. Menettely johtui siitä, että sopivien ehdokkaiden määrää pidettiin pitkään liian rajoitettuna mielekästä hakukierrosta varten. Ajatus oli todennäköisesti oikea. Vaikka mahdolliset vaihtoehdot pyrittiin aina kartoittamaan mahdollisimman hyvin ja hallitus oli päätöksissään yksimielinen, ratkaisuja luonnollisesti useinkin myös arvosteltiin jälkikäteen ulkoa päin. Vasta vuonna 1999 järjestettiin ensimmäisen kerran johtajan tehtävästä avoin haku, johon päteviä hakemuksia tulikin suuri joukko. Nämä olivat jo osittain instituutin itsensä kasvattamia tohtoreita.

Säätiön sääntöjen mukaan yksittäisen hallituksen jäsenen toimikausien määrä on rajoitettu 12 vuoteen. Vaikka joitakin alkuperäisen hallituksen jäseniä oli luopunut hallituksesta jo aiemmin, pääosa perustajajäsenistä istui hallituksessa edelleen instituutin täyttäessä kymmenen vuotta. Vuoden 1994 lopussa puheenjohtaja Nils Oker-Blom, joka tuolloin oli saanut arkkiaatrin arvonimen, yllättäen sairastui vakavasti ja menehtyi tammikuun alussa 1995. Hänen kuolemansa oli surullinen menetys kaikille instituutin parissa toimineille. Oker-Blomin sääntömääräisten toimikausien määrä oli kuitenkin täyttymässä, joten hän olisi joka tapauksessa joutunut jäämään pois hallituksesta helmikuun vuosikokouksessa. Sen takia seuraavan puheenjohtajan valintaa oli mietitty jo hyvissä ajoin pienessä piirissä. Sekä Oker-Blomin että hallituksen toiveiden mukaisesti uudeksi puheenjohtajaksi suostui Helsingin yliopiston kansleri Lauri Saxén ja varapuheenjohtajaksi vuorineuvos Gustaf Serlachius. Vuosi-

na 1994–97 vaihtui lähinnä enimmäiskausisäännön takia kaksi kolmasosaa hallituksen jäsenistä, joten toista vuosikymmentään instituutti aloitti laajalti uusin voimin. Vuonna 2000 varapuheenjohtajaksi siirtyi kreikkalaisen filologian professori Jaakko Frösén ja vuonna 2003 puheenjohtajaksi Helsingin yliopiston rehtori Ilkka Niiniluoto.

Talous vakiintuu

Kuten jo ensimmäisessä perustamista valmistelleessa kokouksessa oli ajateltu, instituutin talous ei pitkään voinut toimia pelkästään yksityisten lahjoitusten varassa. Valtionapu oli ainoa realistinen keino ylläpitää instituuttia ulkomailla, olipa se miten pieni tahansa. Nils Oker-Blom varmasti otti asian esiin jo ensimmäisellä vierailullaan opetusministerin luona. Uusi instituutti sijoittui luontevasti ministeriön korkeakoulu- ja tiedeosaston alaisuuteen kuten Villa Lante, mutta alusta lähtien sillä oli tiiviit suhteet myös kansainvälisten asioiden osastoon, joka myöhemmin rahoitti Suomen kulttuuri-instituutteja. Korkeakoulu- ja tiedeosastolla osattiin realistisesti odottaa, että hanke, jota Oker-Blom markkinoi vaatimattomana avauksena, ennen pitkää tulisi edellyttämään sieltä tasaisena virtana veronmaksajien rahoja. Siksi osastolla suhtauduttiin instituuttiin aluksi hieman varauksellisesti. Oker-Blom kuitenkin sai mielestään riittävän varmuuden tuesta, niin että uskalsi lähteä toteuttamaan ajatustaan. Seuraavina vuosina instituutti voitti ministeriön luottamuksen puolelleen, ja sittemmin valtion tuki ylitti moninkertaisesti sen, mistä oli alkuun osattu haaveilla.

Loppuvuodesta 1985 säätiö lähestyi opetusministeriötä virallisesti kirjeellä, jossa esitettiin valtion tukea instituutille vuoden 1987 alusta. Ministeriön korkeakoulu- ja tiedeosasto vastasi kirjeeseen periaatteessa myönteisesti kesällä 1986. Se lupasi esittää säätiölle valtionavustusta valtion veikkausvoittovaroista 1.7.1987 lähtien, jolloin instituutti tulisi toimineeksi kolme vuotta yksityisin voimin. Ministeriö kuitenkin korosti, että valtionapu kattaisi vain kolmanneksen instituutin kokonaiskuluista. Loppurahoitus säätiön tulisi edelleen hankkia muista lähteistä. Kansainvälisen osaston budjetissa oli ilmeisesti tuossa vaiheessa kohtuullisesti liikkumavaraa, eikä se nähnyt instituutin perustamisessa taloudellista ongelmaa ainakaan omalta kannaltaan. Vuonna 1986 heitettiin esiin jopa ajatus Ateenan-instituutin profiloitumisesta kulttuuri-instituutiksi, mihin säätiöllä ei kuitenkaan ollut halukkuutta.

Säätiön näkökulmasta asiat olivat nyt kehittymässä siihen suuntaan kuin oli toivottu. Ministeriön tavoite, että säätiö pystyisi hankkimaan kaksi kolmannesta rahoituksestaan muista lähteistä, ei ehkä alkujaankaan ollut aivan vakavaksi tarkoitettu. Vuosina 1983–87 oli kyllä pystytty keräämään instituutille lahjoituksina Suomesta ja Kreikasta yhteensä 570 000 mk. Lisäksi Suomen Kulttuurirahasto vastasi instituutin ensimmäisen työryhmän stipendeistä. Nopeasti kävi kuitenkin selväksi, ettei lahjoituksina voitu jatkuvasti kerätä samanlaisia summia, eikä säätiölle ollut mahdollista kerätä omaisuusmassaa, joka takaisi merkittäviä sijoitustuottoja. Samaan aikaan sekä instituutin kokonaismenot että valtionapu kasvoivat tasaisesti, mikä olikin vasta perustetulle laitokselle luonnollista. Niinpä jo heti vuonna 1988 varsinainen valtionapu kattoi yli puolet instituutin menoista, ja 1990-luvulla osuus oli noin kolme neljänestä. Lahjoitusten lisäksi instituutti sai merkittäviä tuloja asumismaksuista, jotka peittivät suuren osan kiinteistöjen kuluista. Kun arkeologisiin kaivauksiin saatiin vuosituhatien vaihteessa säätiöiden tukea, laski valtion osuus budjetista kah-

teen kolmasosaan. Kaiken kaikkiaan vaikka säätiön pääasialliseksi tehtäväksi jäi ohjata valtion myöntämiä varoja instituutille, sen vastuulla oli edelleen hankkia melkoisia summia myös muualta. Tämä takasi jatkuvan pienen rahapulan ja sitä vastaavan säästäväisyyden instituutin toiminnassa. Vapaaehtoiseen työhön perustuva säätiömalli on ilmeisen halpa tapa hoitaa puolivaltiollisen instituutin hallintoa: säätiön omat toimintakulut olivat vuosien mittaan noin 3 prosenttia instituutin budjetista.

Instituutin tiukka mutta asteittain jatkuvasti paraneva talous koki kolhuja 1990-luvun alussa yhdessä Suomen markan kanssa. Markka devalvoitiin ensimmäisen kerran pitkiin aikoihin syksyllä 1991. Instituutti oli valuuttakurssien suhteen verrattavissa tuontiyritykseen: tulot olivat markoissa, menoista puolet drakhmoissa. Yksi prosentti devalvaatiota merkitsi tuolloin instituutille 5000 markan lisäkuluja vuodessa. Samaan aikaan instituutin työntekijät näkivät palkkojensa ostovoiman kärsivän, mistä aiheutui ymmärrettävää kirjelmointia. Syksyllä 1992 markka joutui uuden hyökkäyksen kohteeksi ja päästettiin kellumaan, jolloin se taas menetti arvostaan toistakymmentä prosenttia. Instituutin ystävä, matkailuyrittäjä Lazaros Vizantiadis soitti asiasta aamuvarhaisella instituutin sihteerille Maria Martzoukoule, ennen kuin asia oli kreikkalaisten pankkien tiedossa. Tämä ehti silloin vaihtaa koko instituutin markkatilin sisällön vanhaan kurssiin pelastaen säätiölle erotuksena noin 10 000 markkaa. Kun opetusministeriö tuli instituutin avuksi lisämäärärahalla sekä 1991 että 1992, devalvaatioista selvittiin lopulta vähin vaurioin.

Sen jälkeen kun instituutin johtajan palkanmaksu siirtyi Suomen Akatemialta säätiölle vuonna 1987, instituutin suomalaiset työntekijät eivät maksaneet kotimaahan lainkaan tuloveroa, koska he viettivät yksityisen työnantajan palveluksessa työskentelymaassa yhtäjaksoisesti yli kuusi kuukautta. Tämän lainsäädännön tarkoituksena oli estää kaksinkertainen verotus. Tosiasiassa työntekijät eivät maksaneet veroa myöskään työskentelymaahan. Tämä oli tuohon aikaan yleinen käytäntö ilmeisesti kaikissa Suomen ulkomaisissa instituuteissa. Erityisen luonteelta se tuntui Kreikassa, jolla oli suuria vaikeuksia verottaa omiakaan kansalaisiaan heidän todellisista tuloistaan. Hyöty verottomuudesta koitui instituuteille eikä työntekijöille, joiden palkka oli mitoitettu nettotulon mukaan. Itse omaksuttu verovapaus oli ainakin Ateenan-instituutissa seurausta tietämättömyydestä pikemminkin kuin suunnitelmallisesta rikollisuudesta: kansainvälinen vero- ja sosiaalilainsäädäntö ei ole erityisen helppotajuista, ja tässä seurattiin Villa Lanten käytäntöä. Lopulta opetusministeriö vihjaisi asiasta instituuteille, ja pian se nousi myös lehdistön huomion kohteeksi. Veroja alettiin tilittää Kreikkaan elokuussa 1997, eikä laittomasta menettelystä koskaan koitunut mitään seurauksia. Sikäli kuin kreikkalaiset olivat kiinnittäneet asiaan edes huomiota, he lienevät otaksuneet, että instituutin työntekijät olivat valtion palveluksessa ja sillä perusteella maksoivat veronsa kotimaahan. Kreikan verotus oli suhteellisen kevyttä, ja senkin vaikutus kompensoitiin henkilökunnalle palkankorotuksella.

Vuonna 1986 instituutille perustettiin Ruotsin mallin mukaan ystäväyhdistys. Sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin emeritus arkkipiispa Mikko Juva ja sihteeriksi apulaisprofessori Christoffer Ericsson. Yhdistys kokoaa instituutin toiminnasta kiinnostuneita yksityishenkilöitä järjestäen heille esitelmätilaisuuksia ja johdettuja kulttuurimatkoja Välimeren alueelle. Yhdistyksen perustamaa jäsenlehti Helikonian toimitettiin välillä yhdessä Villa Lanten ystävien kanssa, mutta sittemmin jälkimmäinen yhdistys päätti erota yhteistyöstä. Suomen Ateenan-instituutin ystävien jäsenmäärä on ollut useita satoja. Se rahoittaa säännöllisesti tutkijastipendejä ja

on ajoittain pystynyt tarjoamaan keräämillään varoilla instituutille muutakin taloudellista tukea. Merkittäviä tutkijastipendejä on 1990-luvun lopulta lähtien saatu muiltakin tahoilta, mm. laivanvarustaja Nikos Vernikos-Eugenideksen 1997–2001 lahjoittama Göran Ehrnrooth-muistostipendi sekä Louise ja Göran Ehrnroothin Säätiön vastavuoroinen Eugenides-muistostipendi 2003–2007.

Instituutin omien tilojen hankinta

Nils Oker-Blom halusi tietoisesti, että instituutin alun piti olla suhteellisen vaatimaton. Siihen tarkoitukseen ensimmäinen vuokrattu huoneisto sopi hyvin. Kaikki toki ymmärsivät, ettei instituutti voinut kauan toimia johtajan asunnossa. Siellä järjestettiin lähinnä seminaareja ja pienimuotoisia vastaanottoja, luennot ja muut yleisötilaisuudet oli pidettävä ulkopuolisissa tiloissa, useimmiten Ruotsin tai Italian instituuteissa, jotka sijaitsivat lähellä. Myös instituutin hankkimat kirjat sijoitettiin toistaiseksi Ruotsin instituuttiin. Kaikki tämä lisäsi Suomen kiittolisuudenvelkaa ruotsalaisia kohtaan, jotka olivat alusta lähtien antaneet kaikkea mahdollista apua instituutin perustamisessa. Velkaa saatiin osittain maksetuksi 1990-luvun puolivälissä, kun ruotsalaisten instituuttia korjattiin ja he saivat vuorostaan käyttää suomalaisten tiloja hyväkseen.

Keväällä 1987 Ruotsin instituutin johtaja Robin Hägg mainitsi Paavo Castrénille aivan oman instituuttinsa naapurissa samassa korttelissa sijaitsevasta kauniista mutta huonokuntoisesta rakennuksesta, joka oli tullut myyntiin (kuva s. 61). Se oli todellinen remonttitaitoisen unelma. Paavo Castrén on kertonut talon ostosta seuraavasti (*Maassa maan tavalla: Eurooppalaisen tapakulttuurin juurilla*, 207–8):

”Ateenalainen huutokauppa on kokemus sinänsä. Meidän tapauksessamme sen oli määrä tapahtua sunnuntaiamuna kello 9–12 kaupungintalolla. Mukaan tullut kreikkalainen juristimme sanoi kuitenkin, ettei mitään olennaista tapahtuisi ennen kuin kymmenen minuuttia ennen määräajan umpeutumista. Tunnollisesti menimme kuitenkin paikalle jo yhdeksäksi, ja pienen etsimisen jälkeen nuori naispuolinen huutokauppameklari löysi jonkin loukon, joka oli auki ja jossa toimitus voitaisiin pitää. Hän tarkisti huolellisesti paperimme ja merkitsi muistiin, että tarjosimme vähän rahainta enemmän – itse asiassa meillä ei ollut juuri enempään mahdollisuuksiakaan. Sitten alkoi jännittävä odotus. Arvasimme, että jos joku vakavasti otettava keinottelija haluaisi ostaa tontin, meillä ei olisi mitään mahdollisuuksia kilpailla. Paikalla kävi muutamia epäilyttävän näköisiä henkilöitä, mutta he eivät selvästikään olleet varautuneet esittämään tarjousta, vaan olivat laskeneet sen varaan, että kun hyväksyttävää tarjousta ei tulisi, he voisivat ostaa kiinteistön vapaasti varsin edulliseen hintaan. Kellon viisarit lähenivät puolta päivää, jolloin huutokauppatilaisuus päättyisi, eikä yhtään muuta tarjousta ollut tehty. Kello 11.55 oven eteen pysähtyi tyylikäs italialainen urheiluauto, josta astui ulos yhtä tyylikäs herrasmies. Rauhallisesti hän heitti juuri sopivan kokoisen siannahkasalkun auton katolle ja suki hetken muutenkin moitteetonta tukkaansa. Sitten hän astui – meidän kaikkien seurattessa toisella silmällä häntä ja toisella kelloa – noin 11.58 suoraa päätä meklarin eteen, heitti laukkunsa tiskille – ja kysyi häneltä tietä jonnekin ihan muualle. Hän varmaan ihmetteli, kun me kaikki muut huoneessa olivat purskahdimme huojentuneeseen nauruun. Asianajajamme kertoi myöhemmin, että dramaattinen tilanne, jännittyneet ilmeemme ja jännityksen laukeaminen olisi pitänyt saada ikuistetuiksi filmille.”

Tämä kiinteistö (Zitrou 16) ostettiin 14.6.1987. Vuoden lopulla sen viereinen rakentamaton tontti (Zitrou 14) tuli myös myyntiin ja jälleen suorastaan pilkkahintaan. Suomen valtio osti senkin ripeästi heti seuraavan vuoden alussa. On vaikea sanoa, hurrattiinko opetusministeriössä, kun instituutin edustajat kohta tämän jälkeen raportoivat, että samassa korttelissa oli myynnissä kolmas halpa tontti (Zitrou 18). Joka tapauksessa ministeriö teki opetusministeri Christoffer Taxellin johdolla velvollisuutensa yhtä järkkymättä kuin aikaisemminkin ja pelasti vielä tämän tulevaisuuden mahdollisuuden Suomen määräysvaltaan kevättalvella 1989. Kansliapäällikkö Jaako Numminen on todennut, että kaikki ostopäätökset tehtiin ministeriössä ennenkuulumattomalla vauhdilla, mitä instituutissakin on aina muistettu kiitellä. Päätöksissä epäilemättä auttoi paitsi tonttien halpa hinta myös valtiovarainministeriön suopeus asialle.

Instituutin päärakennukseksi valittu Zitrou 16 oli rakennusteknisesti niin hankala tapaus, että sen korjaus eli käytännössä uudelleen rakentaminen kesti useita vuosia. Rakennuksen vihkivät juhlallisesti käyttöönsä opetusministeri Riitta Uosukainen sekä Kreikan kulttuuriministeri Anna Psaruda-Benaki 23. lokakuuta 1992. Paikalla oli noin 40 suomalaista vierasta ja arviolta saman verran kreikkalaisia sekä ulkomaisten instituuttien edustajia. Opetusministeri Uosukaisen säteilevä olemus yhdistyneenä hänen korkeaan asemaansa tekivät vaikutuksen suomalaisseurueen käyttämän hotellin baarimestariin, joka osoittautui siviiliamatiltaan runoilijaksi. Hän kirjoittikin tapaamisen inspiroimana ja kansliapäällikkö Nummisen tarjoamien taustatietojen avulla ministerille rakkausrunon. Se käännettiin Uosukaisen lähdön jälkeen instituutissa suomeksi ja voitiin antaa kotiin palaavan Nummisen toimitettavaksi.

Ennen kuin uusi päärakennus oli valmistunut, päättyi instituutin vuokrasopimus Propileon-kadulla. Lisäksi tarvittiin johtajalle tietenkin edelleen asunto. Avuksi tuli Koneen Säätiön puheenjohtaja Pekka Herlin, joka lupasi ostaa lähettyiltä pienen talon ja vuokrata sen johtajan tarpeisiin. Sopiva rakennus löytyikin aivan instituutin naapurista Karyatidon-kadulta. Instituutin toimisto sijoitettiin taloon tammi-lokakuuksi 1992, sittemmin talo on toiminut ainoastaan johtajan asuntona. Se on sijainniltaan ja viihtyisyydeltään erinomainen, mutta on aiheuttanut vuosien mittaan sekä omistajalle että vuokralaiselle huolta vesivahinkojen ja muiden rakennusteknisten puutteiden takia, jotka tosin ovat aivan yleisiä ongelmia Kreikassa. Yhteisin ponnistuksin rakennus oli saatu jo hyvään kuntoon syyskuussa 1999, kun Ateenan maanjäristys taas vaurioitti sitä. Jälkikäteen tarkastellen kerrostalohuoneisto olisi saattanut olla helpompi ratkaisu, mutta Koneen Säätiön toiveissa oli nimenomaan erillinen talo. Johtajilla on näin ollut ainutlaatuinen mahdollisuus asua omakotitalossa Ateenan keskustassa.

Vuokra-asuntolasta kerrostalon haltijaksi

Instituutin opiskelijoita majoitettiin alkuvaiheessa hotelleihin ja tilan salliessa Ruotsin instituutin vierashuoneisiin. Maaliskuun alusta 1987 vuokrattiin ruotsalaisten kanssa naapurikorttelista pieni entinen pensionaatti instituuttien asuntolaksi. Pian osoittautui selkeämmäksi ottaa se kokonaan Suomen instituutin hoitoon, joskin käytöasteen nostamiseksi siihen majoitettiin myös muiden pohjoismaiden opiskelijoita. Nimellä Penelope tämä vaatimaton majoituslaitos tuli sittemmin tutuksi kodiksi mo-

nille instituutissa työskenteleville. Siinä oli yksi yhden hengen ja kolme kahden hengen huonetta sekä yhteiset keittiö ja kylpyhuone. Asuntolan loppuvuosina sen asumismaksut jo peittivät siitä aiheutuneet kulut. Assistentille vuokrattiin asunto Dra-kou-kadulta: alkuperäinen ajatus, että assistentti voisi asua instituuttirakennuksen alakerran kaksiossa, osoittautui utopiaksi. Tämänkin asunnon kulut voitiin pääosin kattaa vuokranvastikkeella. Johtajan osuus oman asuntonsa kuluista oli pienempi, koska sitä käytettiin myös edustustilana.

Lokakuussa 1994 säätiön hallituksen kokoukseen ilmaantui instituutin johtajalta Gunnar af Hällströmiltä yllättävä asia. Pöytäkirjaan merkittiin: "Tuntematon lahjoittaja on lähestynyt asiamiehen välityksellä instituuttia ja tarjonnut suurehkoa huoneistoa Ateenassa sekä mahdollisesti myöhemmin pientä rakentamatonta tonttia Ateenan ulkopuolelta. Ehdosta tiedetään vain, että instituutti ei saa koskaan myydä lahjoitusta edelleen. Af Hällström ei ole yrityksistään huolimatta toistaiseksi saanut tarkempia tietoja. Päätettiin, että johtaja jatkaa neuvotteluja tavoitteena huoneiston saaminen instituutille. Ennen lopullista päätöstä on kuitenkin tiedettävä huoneiston sijainti, koko, kunto ja mahdolliset rasitteet."

Tästä salaperäisestä lahjoittajasta ei vähään aikaan saatu tarkempaa selvyyttä, ei myöskään itse lahjoituksen kohteesta, josta kirjatut ensimmäiset tiedot osoittautuivatkin sitten erittäin epätarkoiksi, tai mahdollisesti lahjoittajan suunnitelmat muuttuivat. Varsinaisesti neuvotteluja kävi Suomen suurlähettiläs Ralf Friberg, joka on kuvannut monitahoista prosessia elävästi kirjoituksessaan "Koroneos-talon syntyhistoria" (*Helikon* 2/2003, 18–19). Asia eteni suurlähetystön ja opetusministeriön kautta ja konkretisoitui säätiön hallitukselle vasta maaliskuun vuosikokouksessa, jossa rakennusneuvos Aimo Murtomäki ministeriöstä esitteli tilanteen ja laatimansa toimintasuunnitelman. Lahjoittaja oli teknillisen korkeakoulun emeritusprofessori Nikolaos G. Koroneos (kuva s. 76). Hän halusi nyt lahjoittaa Suomen valtiolle ei yhtä huoneistoa vaan kokonaisen kerrostalon, jossa oli sillä hetkellä 23 pientä asuntoa ja jonka hän oli itse rakentanut vuonna 1968. Lahjoituksen tarkoitus oli kunnioittaa hänen isänsä, rehtori Georgios N. Koroneosin muistoa ja toisaalta osoittaa hänen ihailuaan Suomen kansaa kohtaan, joka oli tehnyt lahjoittajaan vaikutuksen syvällä isänmaallisuudellaan ja kaikenlaisen kulttuurielämän kehittämisellä, kuten lahjakirjassa kaunopuheisin sanakääntein todetaan.

Opetusministeriö oli halukas ottamaan talon vastaan, kunnostamaan sen perusteellisesti ja luovuttamaan sen vastikkeetta instituutin käyttöön, kunhan instituutti vastaisi sen ylläpitokustannuksista. Säätiön hallituksessa ja työvaliokunnassa asiaa käsiteltiin useaan otteeseen syksyn 1994 ja kevään 1995 aikana. Hallituksen jäsenet suhtautuivat asiaan ehkä yllättävänkin innostuneesti alusta alkaen. Tämä kanta ei ollut kuitenkaan aivan yksimielinen. Esitettiin myös näkemys, että instituutin hallinnoima kiinteistökokonaisuus oli paisumassa liian raskaaksi ja että sitä pitäisi päin vastoin keventää myymällä toinen instituutin vieressä olevista tyhjästä tonteista. Opetusministeriön tarjous oli kuitenkin liian houkutteleva, että siitä olisi voinut kieltäytyä. Laskelmat osoittivat, että vuokraamalla kerrostalosta muutama huoneisto vaikuttuisen asuinkäyttöön pystyttäisiin talon kiinteät kustannukset kattamaan. Muita huoneistoja voitaisiin käyttää edullisesti asuntolana. Näin ollen ministeriölle ilmoitettiin instituutin ottavan talon hoitaakseen.

Lahjoitukseen ilmaantui vielä teknisiä ongelmia, sillä Kreikan korkean lahjaveron takia oli välttämätöntä vaihtaa nootteja molemminpuolisesta verovapaudesta Kreikan ja Suomen valtioiden välillä. Tämä taas synnytti ulkoministeriön oikeudelli-

Koroneos-talon vihkiäisten osanottajia: CIMO-harjoittelija Pia Karelahti, johtaja Olli Salomies, asuntolan isännöitsijä Joakim Stavropoulos, instituutin toinen assistentti Petra Pakkanen, Maria Martzoukou ja instituutin kolmas assistentti Jari Pakkanen.

sen osaston mukaan valtiosopimuksen, joka edellytti molempien maiden parlamenttien ratifiointia. Asian luonnollisestikin pitkittyessä lahjoittajan asettama takaraja tarjouksen hyväksymiseksi alkoi umpeutua. Kun tasavallan presidentti oli viimein vahvistanut lain voimaantulon, voitiin lahjoitus syyskuussa 1996 ottaa vastaan. Kiitokseksi professori Koroneokselle myönnettiin Suomen Leijonan ritarikunnan komentajamerkki. Huolellisen peruskorjauksen jälkeen talo otettiin käyttöön kaksi vuotta myöhemmin erittäin tyylikkäässä asussa ja vihittiin juhlallisesti 12.2.1999. Vakituiseksi alivuokralaisiksi tulivat mm. Suomen Taiteilijaseura ja Kirjailijaliitto. Talo on täyttänyt tehtävänsä kaikin puolin odotusten mukaan. Suurlähtetilas Friberg kertoo kirjoituksessaan, että Koroneos halusi myöhemmin lahjoittaa vielä isomman kerrostalon samalta alueelta Suomen tai pohjoismaiden käyttöön, mutta tämä suunnitelma ei enää saanut vastakaikua.

Pohjoismainen kirjasto

Säätiön kaukonäköinen hallitus oli jo elokuussa 1983 eli aivan suunnittelun alkuvaiheessa todennut, että järkevintä olisi saada Ateenassa aikaan yhteispohjoismainen kirjasto. Tiedettiinhän myös Norjan ja Tanskan valmistelevan tuloa Ateenaan. Paavo Castrén ja Robin Hägg kehittivätkin vuoden 1985 aikana suunnitelmaa, jossa pohjoismaiset instituutit välttäisivät päällekkäisiä investointeja keskittämällä osan toimintoistaan yhteisiin tiloihin. Esillä olivat keskeisimmin yhteinen suuri luentosali,

Pohjoismainen kirjasto.

joka ei ole vielä toteutunut, sekä yhteinen kirjasto. Vuoden 1987 lopussa he lähestyivät Pohjoismaiden ministerineuvostoa pyytäen määrärahaa kirjastorakennuksen hankkimiseen samasta korttelista, jossa sijaitsivat Ruotsin instituutti ja Suomen tuleva instituutti. Ministerineuvosto myönsi kesällä 1988 tarkoitukseen 3,5 miljoonaa Ruotsin kruunua. Pieni kaksikerroksinen uusklassinen talo hankittiin vuonna 1989, jolloin Norjan instituutti oli juuri perustettu. Tanskan instituutti liittyi 1992 pohjoismaiseen instituuttiperheeseen ja 1994 myös kirjaston omistajien joukkoon. Akropoliin eteläpuolelle oli silloin syntynyt ainutlaatuinen naapurimaiden tieteellinen yhteenliittymä.

Kirjastohaaveen toteutumiseen oli kuitenkin vielä pitkä matka, luultavasti pitempi kuin kukaan osasi aavistaa. Ministerineuvoston määrärahan oli tarkoitus kattaa rakennuksen osto, kunnostus ja sisustus. Kreikan rakennusala osoittautui ennakkoimattomaksi: kun vuotuinen inflaatio maassa oli tuolloin 20–30 prosenttia, nousivat rakennuskustannukset vuonna 1990 peräti 55 prosenttia. Lisäksi talon kantavista rakenteista löytyi aiemmin tuntemattomia puutteita. Niinpä myönnetty varat ehtyivät, ja rakennus jäi keväällä 1991 puolivalmiina odottamaan lisärahoitusta. Uuden kustannusarvion perusteella ministerineuvosto myönsi korjauksen loppuun saattamiseen vielä miljoona Tanskan kruunua sillä ehdolla, että mukana olevien maiden opetusministeriöt osallistuvat kustannuksiin yhteensä miljoonalla kruunulla ja maiden